ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҒАРЫ БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР МИНИСТРЛІГІ

ШЫРШЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТІ

"БЕКІТЕМІН"
Шыршық мемлекеттік
педагогика университеті
ректоры
Ғ.И. Мухамедов
____
2024 жыл "29" 08

ҚАЗАҚ ДИАЛЕКТОЛОГИЯСЫ

ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Білім саласы: 100000 – Білім
Оқыту саласы: 110000 – Білім
Оқыту бағыты: 60110800 – Ана тілі мен әдебиеті (қазақ тілі және әдебиеті)

Шыршық-2024

Scanned with ACE Scanner

<table>
<tr><td colspan="2">Пән/модуль коды
QozD 1305</td><td>Оқу жылы
2025/2026</td><td>Семестр
3</td><td colspan="2">Кредиттер
5</td></tr>
<tr><td colspan="2">Пән/модуль түрі
Міндетті</td><td colspan="2">Оқыту тілі:
Қазақ</td><td colspan="2">Апталық сағат
4</td></tr>
<tr><td rowspan="2">1.</td><td colspan="2">Пәннің аты</td><td>Аудитория жаттығулары (сағат)</td><td>Өзіндік білім (сағат)</td><td>Жалпы жүктеме (сағат)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Қазақ диалектологиясы</td><td>60</td><td>90</td><td>150</td></tr>
</table>

2. **I. Пәннің мазмұны**

Пәнді оқытудан **мақсат** – студенттер бұл ғылыми курс арқылы қазақ диалектологиясының негізгі теориялық, практикалық мәселелері және зерттелу тарихымен таныстырып, тілдегі диалектілік ерекшеліктерді байқай білу және өз байқағандарынан дұрыс қорытынды жасай білуге үйретеді, жүйелі түрде білім беру көзделеді.

Пәннің **міндеттері** – халықтың ауызекі сөйлеу тілінде сақталып қалған, кейінгі 45-50 жыл ішінде жүргізілген ғылыми – зерттеу барысында анықталған диалектілік ерекшеліктерді қазақ тілі мен әдебиеттінің болашақ мамандарына бағдарламада белгіленген көлемде тиянақты меңгерту. Қазақ тілі құрамындағы говрларда байқалған диалектілік ерекшеліктер - тіл білімінің негізгі үш саласы (фонетика, лексика, грамматика) ыңғайында топтастырылып оқытылады.

II. Негізгі теориялық бөлім (лекция жаттығулары)

II.I. Пән құрамына төмендегі тақырыптар енеді:

1-тақырып. Диалектология туралы жалпы түсінік.

Диалектолгия ғылымы, оның зерттеу объектісі, мақсаты мен міндеттері. Зерттеу сипатына қарай бөлінуі. Говор. Наречия. Говорлық ерекшеліктер.

2-тақырып. Қазақ тіліндегі диалектілік ерекшеліктердің жалпы сипаты.

Қазақ тілі говорларының лексикалық құрамы. Диалектология және лексика. Лексикалық ерекшеліктердің семантикасы. Қазақ сөйленістеріндегі кірме сөздер.

3-тақырып. Қазақ диалектілеріндегі фонетикалық ерекшеліктер.

Дауысты дыбыстар жүйесі. Ашық және қысаң дауыстылар сәйкестігі. Жуан және жіңішке дауыстылар сәйкестігі. Еріндік және езулік дауыстылар сәйкестігі. Дауысты дыбыстар тұрақсыздығы. Дауысты дыбыстар арасындағы тарихи сәйкестіктер. Дауыссыз дыбыстар жүйесі. Метатеза құбылыстары.

Scanned with ACE Scanner

4-тақырып. Қазақ говорларындағы лексикалық ерекшеліктер.

Омонимдер. Диалектілік архаизмдер. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер. Сөйленістердегі кірме сөздер. Зат, құбылыс атаулары.

5-тақырып. Қазақ говорларындағы грамматикалық ерекшеліктер.

Әдеби тіл мен говорлардың грамматикалық құрылысы. Морфологиялық тұлғаларға байланысты ерекшеліктер.

6-тақырып: Сөздің түрленуіндегі ерекшеліктер.

Сөйленістердегі үстеу, шылау сөздердің түрлеріне байланысты ерекшеліктер. Синтаксистік ерекшеліктер.

7-тақырып. Қазақ диалектологиясының ғылым ретінде қалыптасуындағы қазақ ғалымдарының рөлі.

Қазіргі ұлттық тіліміздің құрамындағы жергілікті говорлар олардың зерттелуі. С.Аманжолов, Ж.Досқараев, Н.Сауранбаев, Ғ.Мұсабаев қазақ тіліндегі диалектілік ерекшеліктер туралы.

8-тақырып. Қазақ говорларында синтаксистік ерекшеліктер.

Септік жалғаулардың сөйлем ішінде алмасып қолданылуы. Сөз тіркестері. Синтаксистік түйдектер. Фразалық түйдектер. Есім сөздер мен көмекші етістіктерден және күрделі етістіктерден болған синтаксистік түйдектер.

9-тақырып. Жергілікті тіл ерекшеліктерін жинап зерттеу жолдары

Оңтүстік говорлар тобына ортақ фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктері. Оңтүстік говорлар тобының әдеби тілге қатысы.

10-тақырып: Шығыс сөйленістер тобы, іштей жіктелуі. Шығыс говорлар тобына ортақ фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктері. Аягөз говоры. Өскемен говоры. Қошағаш говоры, Баян-Өлгей говоры, Шыңжан говоры. Жергілікті тіл ерекшеліктерін жинап зерттеу жолдары.

III. Практикалық жаттығулар бойынша әдістемелік нұсқау және ұсыныстар

Практикалық жаттығулар үшін төмендегі тақырыптар ұсынылады:

1. Қазақ диалектологиясының зерттеу нысаны мен мақсаттары
2. Жергілікті тіл ерекшеліктері және халық тілі, ұлт тілі, әдеби тіл.
3. Қазақ диалектілеріндегі фонетикалық ерекшеліктер.
4. Дауыссыз дыбыстарға байланысты ерекшеліктер мен кейбір дыбыстардың тұрақсыздығы.
5. Қазақ говорларындағы лексикалық ерекшеліктер.
6. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер.
7. Сөйленістердегі кірме сөздер.
8. Қазақ говорларындағы морфологиялық ерекшеліктер.
9. Сөйленістердегі үстеу, шылау сөздердің түрлеріне байланысты

Scanned with ACE Scanner

ерекшеліктер.

10. Сөйленістердегі сөз тудырушы жұрнақтар.

11. Қазақ говорларындағы синтаксистік ерекшеліктер.

12. Қазақ диалектологиясының ғылым ретінде қалыптасуындағы қазақ ғалымдарының ролі.

Практикалық жаттығулар мультимедиа құрылмалармен жабдықталған аудиторияда бір академиялық топта бір профессор-оқытушы тарапынан өтілуі қажет. Жаттығулар актив және интербелсенді әдістер көмегінде өтілуі, сәйкес түрде педагогикалық және ақпарат технологиялардан қолдану мақсатқа сай.

IV. Өзіндік білім және өзіндік жұмыстар

Аудиториядан тыс уақытта орындалатын өзіндік жұмыстар төмендегі критерийлер бойынша орындау ұсынылады:

- Конспект жазу;
- Глоссарий түзу;
- Индивидуал және ұжымдық жұмыс;
- Кейс-тапсырмаларын орындау;
- Тақырыпты портфолюлар түзу;
- Интернет желісінен материалдар топтау;
- Тақырыпқа сай кестелер дайындау;
- Реферат жазу;
- Презентация (слайд) жасау;

Білім бағытының (мамандық)тың негізінен келіп шығып, өзіндік жұмыстарының басқа түрлерінен де пайдалануға болады.

Өзіндік білім үшін ұсынылатын тақырыптар:

1. Ұлттық тіл және диалектілер.
2. Шығыс сөйленістер тобы, сипаты, лингвистикасы
3. Қазақ тілінің ауыспалы говоры. Диалектолог – ғалым О.Нақысбеков ауыспалы говор жөнінде.
4. Диалектілік сипаттағы кәсіби сөздер мен қимыл, іс-әрекетті білдіретін сөздер.
5. Диалектология ғылымының қазіргі кездегі жалпы теориялық мәселелері.
6. Қ.Жұбанов, Х.Досмұхамедұлының қазақ тіл білімі, диалектілік ерекшеліктері туралы зерттеулері, ой-пікірлері.
7. Қазақ тілі говорларының лексикалық құрамы, толығу, жаңару процесі.
8. Профессор Ғ.Мұсабаев – қазақ тіліндегі диалектілер жөнінде.
9. Тілдік жіктелу және тілдік бірігу процестеріДиалектілердің пайда болу,

Scanned with ACE Scanner

	қалыптасу, даму, жойылу заңдылықтары. 10. «Диалект» терминін кең мағынасында қолданудың орындылығы, тиімділігі.Сипаттама және тарихи диалектология мәселелері,қазақ тіл білімінің өзге салаларымен байланысы. 11. Диалектология ғылымының жалпы мәселелері. 12. Диалектолог – ғалым Ж.Досқараевтың «Кейбір фонетикалық құбылыстар жайында» мақаласындағы жекелеген дауыссыз дыбыстардың алмасу процесіне тоқталып, талдау жасау. 13. Жергілікті тіл ерекшеліктерінің төркіні, кейбір лексикалық ерекшеліктердің пайда болу жолы мен этимологиясы. 14. Қазақ тілі говорларындағы жуан, жіңішке дауыстылар сәйкестігі. 15. Қазақ тілі говорларындағы қатаң мен ұяң дауыссыздар арасындағы сәйкестіктер.Қатаң дауыссыздардың (с-ш, ш-с және т-с, с-т, п-т,қ,к-т), ұяң дауыссыздардың (ж-д, д-ж, ж-з, з-ж және т.б) өзара сәйкестігі. Өзіндік меңгерілетін тақырыптар бойынша студенттер реферат жазу немесе оны презентация жасау ұсынылады.
3.	**V Пәнді оқыту нәтижесінде (қалыптасатын компетенциялар)** Пәнді меңгеру нәтижесінде студент: • Қазақ диалектологиясы ғылымының қалыптасу, даму кезеңдері жайлы білуі; Диалектология ғылымының өзіндік ерекшеліктері туралы терең **білімге ие болуы; (білім)** • Теориялық білімді практикада **қолдана білуі, дағды қалыптастыруға ие болуы; (дағды)** • Фонетикалық ерекшеліктердің түрін, сәйкестіктердің қандай дыбыстар арасында болатындығын, қай позицияда кездесетінін, лексикалық ерекшеліктердің топтарын, диалектілік құбылыстардың пайда болу себебі, тұлғалық ерекшелігі мен таралу деңгейі жайлы **ептілігіне ие болуы керек. (ептілік)**
4.	**VI. Оқыту технологиялары мен әдістері:** • лекциялар; • интербелсенді әдістер; • тақырып бойынша кейс-сатдилар • семинарлар (СТО, проблемалы оқыту, сұрақ-жауап, т.б.); • топтық жұмыс; • презентация жасау.
5.	**VII. Кредиттерді алу үшін талаптар:** Пәнге тиісті теориялық және әдістемелік ұғымдарды толық игеру, талдау нәтижелері бойынша дұрыс шешім қабылдау, үйреніліп жатқан тақырып бойынша өзіндік ой-пікір айту және ағымдағы, аралық бақылау қалыптарында берілген тапсырмаларды орындау, қорытынды бақылау бойынша жазбаша жұмысты тапсыру.

Scanned with ACE Scanner

6. **VIII. Негізгі және қосымша оқу әдебиеттер мен ақпарат деректері**

Негізгі әдебиеттер:

1. Дуйсабаева Д. Қазақ диалектологиясы. Ташкент, 2015.
2. Ниязғалиева А.Ә., Тұрғаналиева Г.Г. Қазақ диалектологиясы. Орал, 2013.

Көмекші әдебиеттер:

3. Мирзиёев Шавкат Миромонович. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ / Ш.М. Мирзиёев. –Тошкент: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.

4. Мирзиёев Шавкат Миромонович. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январ / Ш.М. Мирзиёев. – Тошкент : Ўзбекистон, 2017. – 104 б.

5. Мирзиёев Шавкат Миромонович. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Мазкур китобдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2016 йил 1 ноябрдан 24 ноябрга қадар Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри сайловчилари вакиллари билан ўтказилган сайловолди учрашувларида сўзлаган нутқлари ўрин олган. /Ш.М.Мирзиёев. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2017. – 488 б

8. Қалиев Ғ., Болғанбайұлы Ә. Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. А., 2001.

9.Мұхамбет Х.К. Диалектология мен қазақ әдеби тіл тарихы мәселелері. Алматы, 2001.

10. Аманжолов С. Вопросы диалектологии и истории казахского языка. - Алматы, 1997.

11. Айтбаев Ө. және басқалар. Диалектологиялық сөздік. А., «Арыс»: 2007.

12. Тұрғынбаев Ә., Нұсқабаева Л. Тіл аралық байланыстар мен қатынастар диалектикасы. Алматы, «Білім»: 2005ж.

Ақпарат ресурстары:

http://www.edu.uz
http:www.uzedu.uz

Scanned with ACE Scanner

	http://www.gov.uz www.pedagog.uz www.cspi.uz www.pedagog.uz www.edu.uz www.natlib.uz (A.Navoiy nomidagi O‘z.MK) www.ziyonet.uz - Ziyonet axborot-ta'lim resurslari portali
7.	Шыршық мемлекеттік педагогика университеті тарапынан істеп шығылған және университет Кеңесінің 2024 жыл “29.08.” 1 дағы қаулысымен бектілген.
8.	**Пән/модуль үшін жауапкерші және бағдарлама авторы:** У.Байкабилов – ШМПУ-дің, “Өзбек тіл білімі” кафедрасы доцент м.а.
9.	**Пікір білдірушілер:** Б.Бекниязов - НМПИ, “Қазақ тілі және әдебиеті” кафедрасы аға оқытушысы Б.Н.Сайфуллаев - ТМПУ, “Қазақ тілі және әдебиеті” кафедрасы оқытушысы.

Scanned with ACE Scanner